

VII. Ac ne lectores diutius detineam, unum etiam atque etiam rogo, ut si quid ex ista elucubratione emolumenti capiant vel ad eos qui extra Ecclesiam versantur in Christi ovile reducendos, vel ad eos qui Ecclesiae obsequuntur in vero Christianae religionis amore confirmandos; id omne Supremo muneris cuiusque Largitori acceptum velim unice referant.

DE RELIGIONE ET ECCLESIA

DISPUTATIO I.

DE RELIGIONE GENERATIM

ARTICULUS PRIMUS

Germana religionis notio traditur.

1. Religio, si vocis etymon spectes, trifariam praecipue sumitur. Nam — 1) Lactantius (*Divin. instit.* l. 4. c. 28.) religionis nomen dicit a *religando*; eo quod religionis proprium sit homines per cognitionem et amorem denuo ligare Supremo Numini, cui iam per dependentiam sive quoad esse, sive quoad caetera bona ab eo accepta devincti sunt. « Hoc vinculo pietatis, inquit, obstricti Deo, et relegati sumus: unde ipsa religio nomen accepit ». — 2) Cicero (*de Nat. Deor.* l. 2. c. 28.) nomen illud dicit a *relegendo*; quia hominis religiosi est, quae ad Deum, eiusque cultum pertinent, saepe saepius meditari, ac suo in corde revolvare, quasi repetitis vicibus ea legendo. Quod etymon eiceronianum Lactantius improbat; nam post allata verba e vestigio subdit: « non ut Cicero interpretatur a *relegendo* ». — 3) Augustinus (*de Civ. Dei*, l. 10. c. 4.) nomen religionis a *relegendo* profectum esse censet, quia Deum, quem homines per peccatum amiserunt, rursum per religionem acquirere satagunt, Communis tamen Lactantii etymon valde probatur, quo ipse S. Augustinus (*de vera Religione* c. ult.) usus est, cum dixit: « religet nos religio uni omnipotenti Deo ».

2. Quoad rem etiam, religio non unam habet significationem. Quandoque enim *late* accipitur; et tunc, uti advertit S. Augustinus (*de Civ. Dei*, l. 10. c. 1.), « latina loquendi consuetudine non

imperitorum tantum, verum etiam doctissimorum, cognitionibus humanis, atque affinitatibus, et quibuscumque necessitudinibus dicitur exhibenda religio ». Unde habetur religio erga parentes, amicos, superiores, etc.: cf. Forcellini qui in suo lexicon quatuordecim enumerat diversas acceptiones *religionis*, omnesque exemplis ex probatis auctoribus illustrat.

3. Verum si *stricte* accipitur religio, uti convenit inter autores sive ethnicos sive christianos, ordinem dicit solummodo ad Deum. Hinc D. Thomas (2.-2. q. 81. a. 1.) repetit imprimis probatque Tullii dictum: « religio est virtus, quae superioris eiusdem naturae, quam divinam vocant, caeremoniam cultumque afferit »; et deinde, relatis variis religionis etymologiis, concludit: « sive autem religio dicatur a frequenti relectione, sive ex iterata electione eius, quod negligenter amissum est, sive dicatur a religatione, religio proprie importat ordinem ad Deum. Ipse enim est, cui principaliter alligari debemus tamquam indeficienti principio, ad quem etiam nostra electio assidue dirigi debet, sicut in ultimum finem; quem etiam negligentes peccando amittimus, et credendo et fidem protestando recuperare debemus ».

4. Nec obstat, quod (Jac. I. 27.) legitur: « religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos, et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo ». Id, inquam, non obstat: nam, uti animadvertisit D. Thomas (l. c. ad 1.): « Religio habet duplices actus: quosdam quidem proprios et immediatos, quos elicit, per quos homo ordinatur ad solum Deum: sicut sacrificare, adorare, et alia huiusmodi: alios autem actus habet, quos producit mediantibus virtutibus quibus imperat, ordinans eos ad divinam reverentiam: quia scilicet virtus ad quam pertinet finis imperat virtutibus ad quas pertinent ea quae sunt ad finem. Et secundum hoc actus religionis per modum imperii ponitur esse, *visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum*, quod est actus elicitus a misericordia. *Immaculatum autem se custodire ab hoc saeculo*, imperative quidem est religionis, elicitive autem temperantiae vel alicuius huiusmodi virtutis ».

5. Igitur, sive ratio etymologica sive communis acceptio spectetur, religio dicit vinculum quoddam, hominem Deo coniungens;

adeoque eius essentia melius cognosci nequit, quam perfecta eiusdem vinculi intelligentia. Re quidem vera etsi inter Deum et hominem infinita est distantia: arctissimo tamen nexu homo Deo coniungitur: quemadmodum enim homo absque Deo existere non potest: ita si semel existit, nequit ad alium quam ad ipsum Deum, tamquam ad ultimum finem ordinari, eidemque subiiciatur necesse est.

6. Hinc duplex vinculum hominem Deo coniungens distingui potest; unum *physicum*, *moraile* alterum. Primum consistit in physica relatione, qua creaturae omnes rationales aequae ac rationis expertes, a suo Creatore, et gubernatore pendent. Alterum vero consistit in eo, quod creaturae ratione ac libertate praeditae Deo ceu ultimo fini, Legislatori suo sancto, et iudici iusto subiiciuntur. In hoc morali vinculo proprie consistit religio. Quisque autem videt hanc relationem hominis ad Deum veritatibus per intellectum cognoscendis inniti, et officiis libere adimplendis absolvit (1). Atque inde oritur distinctio religionis in *theoreticam* et *practicam* quae haberit debent non tamquam duas religiones, sed tamquam duas partes unius verae et integrae religionis. Summa veritatum, quae relations inter Deum et homines clare et accurate determinant, *religio theoretica*; summa officiorum, quae ex relationibus praefatis deducuntur, et adimplenda praescribuntur, *religio practica* nominatur.

7. Ex his haud difficile est veram religionis definitionem colligere. Ut clarius tamen ea proponatur, receptae consuetudini in-

(1) Ex his iam liquido patet, materialistas ac fatalistas e fundamentis religionem subvertere, utut religionis nomine abutantur. Etsi enim « omnia agentia necesse est agere propter finem... tamen, inquit D. Thomas (1.-2. q. 1. a. 2.), considerandum est: quod aliquid sua actione, vel motu tendit ad finem dupliciter. Uno modo sicut seipsum ad finem movens ut homo. Alio modo, sicut ab alio motus ad finem; sicut sagitta tendit ad determinatum finem ex hoc quod movetur a sagittante, qui suam actionem dirigit in finem. Illa ergo, quae rationem habent, seipsa movent ad finem; quia habent dominium suorum actuum per liberum arbitrium, quod est facultas voluntatis et rationis. Illa vero quae ratione carent, tendunt in finem propter naturalem inclinationem, quasi ab alio mota, non autem a seipsis; cum non cognoscant rationem finis.. Et ideo proprium est naturae rationalis, ut tendat in finem, quasi se agens, vel dicens in finem; naturae vero irrationalis quasi ab alio acta vel ducta; sive in finem apprehensum, sicut bruta animalia; sive in finem non apprehensum, sicut ea quae omnino cognitione carent ».

sistentes, dicimus religionem considerari posse *objective*, prout est in se; et *subjective*, prout residet in homine qui eam profittetur. *Objective* sumpta religio est « Summa veritatum et officiorum relationes morales Deum inter et homines determinantium ». *Subjective*, religio est « virtus residens in homine relationes istas et agnoscente, et perficiente; seu est ipsa adhaesio praefatis veritatibus, praedictorumque officiorum exhibito ».

8. Quare latius patet religio generatim sumpta, quam religio uti est specialis quaedam virtus; illa enim omnes veritates et officia complectitur, quae utecumque in Dei obsequium tendunt; haec vero est « virtus moralis inclinans hominem ad debitum cultum et honorem Deo exhibendum ob eius excellentiam ». Qua definitione clare exprimitur formale huius virtutis obiectum; unde D. Thomas (2.-2. q. 81. a. 4.) ait: « Cum virtus ordinetur ad bonum, ubi est specialis ratio boni, ibi oportet esse specialem virtutem. Bonum autem, ad quod ordinatur religio, est exhibere Deo debitum honorem. Honor autem debetur alicui ratione excellentiae. Deo autem competit singularis excellentia, in quantum omnia in infinitum transcendit secundum omnimodum excessum. Unde ei debetur specialis honor. Sicut in rebus humanis videmus, quod diversis excellentiis personarum diversus honor debetur, alius quidem patri, aliis regi, et sic de aliis ».

9. Atque huc redeunt ceterae religionis definitiones, quae effiri solent. Ita, ex. gr., S. Augustinus (de Civ. Dei, l. 10. c. 1.) religionem definit *Dei cultum*. Quae tamen definitio, si ad veram religionem restringatur, exprimi recte potest hisce verbis: « Debitus cultus veri Dei ». Quod Divus Thomas complexus est dicens: « Religio est virtus, qua vero Deo debitus honor et cultus redditur ». Nam omnis cultus aut vero Deo modo indebito exhibitus, aut exhibitus non vero Deo, non religiosus sed superstitionis censeri debet; vera enim religio et debitum modum et debitum obiectum postulat. Alii religionem definiunt « liberam hominis a Deo dependentiam »; cum enim haec dependentia sit praecipuum officium hominis erga Deum, cetera omnia in se continens, et necessario supponens veritates de Deo existente, creante, etc., quibus fundatur; religionem tum practicam tum theoreticam complectitur; ac proinde haec definitio cum alia a nobis tradita apprime quadrat.

10. Quoad religionis partitiones satis erit praecipuas innuere. Dividi solet religio — 1) in *veram* et *falsam*. Vera religio ea est, quae veram de Deo existimationem et fidem habet, verumque ac legitimum cultum ipsi exhibet, et definiri potest: « Certa ratio ac modus colendi Deum, vi cuius ipsi in hac vita placere, et in altera aeternam felicitatem consequi possumus ». Religio *falsa* ea dicenda est, quae falsa de Deo docet, aut adulterinum ipsi cultum rependet. — 2) Dividitur religio in *naturalem* et *revelatam*. *Naturalis* religio ea est, quam ratio sola, sibi reicta, nata est dictare, et ad quam natura inclinat; seu est collectio principiorum et officiorum ad Deum colendum spectantium, quatenus naturali lumine innotescere atque naturali vi physice impleri possunt. Religio *revelata* ea est, quae extraordinaria et supernaturali seu indebita Dei manifestatione nititur et innotescit. Haec vero est supernaturalis *simpliciter*, nempe etiam *quoad obiectum*, si ipsum vires intellectus creati humanaeque naturae exigentiam excedat; est autem *supernaturalis* solum *secundum quid*, si modus quo obiectum manifestatur, est indebitus, non vero ipsum obiectum. Hoe altero sensu religio naturalis de facto est etiam supernaturalis; nam etsi naturali medio cognosci possit, re tamen spectata historice, inventa ea non fuit ab initio per medium naturale, sed a Deo per revelationem manifestata. Unde, historice loquendo, et ratione *medii*, religio non est nisi una, nempe *supernaturalis*, quae, ob diversitatem obiectorum, quae complectitur, distinguitur in *naturalem*, *positivam*, et *simpliciter supernaturalem*. — 3) Revelata vera religio, secundum diversas epochas ac status, dividitur in *primaevam*, quae data fuit Adae et Patriarchis; *iudaicam*, quae data fuit a Deo per Moysen Judaeis; et *christianam*, quae manifestata fuit a Deo per Iesum Christum humano generi universo.

11. Ex data verae religionis notione statim reici possunt falsae quorumdam sententiae. Ac I. *Pseudomystici* speculativam omnem religionem respuunt, asserentes eam essentialiter consistere in nuda simplici exteriorum operum praxi. Hic error non est novus, sed vigebat iam aetate S. Augustini apud ethnicos, qui repetebant: quid nostra interest credere? Sat est bene agere. Scilicet separabant cognitionem ab operibus, religionem theoreticam a practica, ac censebant, quemque, etiamsi male de veritate sen-

tat, posse salutem consequi. Renovatus est autem hic error inter Protestantes; cum enim quaelibet eorum secta se veram Christi doctrinam habere iactaret, ac propterea innumerae prope orientur inter eos quaestiones et dissidia, quin ulla esset auctoritas rem definire valens; putarunt nonnulli huiusmodi litibus finem imponere, statuendo religionis essentiam in bonis operibus exterioribus, nil pronunciando nec inquirendo utrum veritas potius apud hanc, quam apud illam sectam exstaret. Confirmatus vero fuit hic error ex absurda illa philosophia, quae nullam veritatem theoreticam obiectivam admittit. Ipse Deus existit, quatenus apprehenditur ut existens; de quo tamen nil certi habetur an revera extra mentem existat necne; ac proinde nec etiam religio partem obiectivam seu dogmaticam habet; sed tantummodo partem practicam.

12. Sed enim, quantum a vero aberret haec sententia quisque per se videt. Etenim — 1) vel res agitur cum iis, qui factum revelationis agnoscent; atque hi quidem nequeunt theoreticam religionem respovere, nisi primum religionis officium transgrediendo, denegando nempe fidem Deo loquenti; praeterquam quod non possunt revelatam a Deo legem servare, vitamque suam ad revelationis normam componere, nisi revelatis praecepsis ac veritibus mente adhaereant. Vel res agitur cum iis qui naturalem tantummodo religionem admittunt: atque hi etiam nequeunt recte vitam instituere, ac Deum practice colere, nisi finem, ad quem ordinantur, cognoscant, media ad illam legem quam servent, etc. Hae vero similesque totidem sunt veritates ad naturalem religionem pertinentes.

2) Sane cultus Deo exhibitus exterioribus operationibus praecipue importat ut voluntas bonum in ipsis sequens, ad Deum recte ordinetur. At voluntas nequit bonum amplecti, quin sit praecognitum; neque recte operabitur homo, nisi id quod intellectus bonum esse dictat, opere compleat. Religio ergo practica doctrinam ipsam religiosam supponit ac necessario includit.

3) Hinc viderunt omnes qui sponte non coecutiunt, scientiam moralem supponere metaphysicam, eademque niti. Fac enim neges, Deum existere, eum esse Creatorem ac supremum Dominum, nos libertate donari, animam esse immortalem, et reliqua huiusmodi;

quomodo poterit Deus coli, libera ab eo dependentia exerceri, verbo, practica religio observari?

13. Neque II. minus absurdum est eorum sententia, qui religionem collocant « in immediata conscientia, seu sensu quodam spirituali absolutae dependentiae a Deo ». Nam — 1) religiosi animi sensus praesupponunt cognitionem veritatum ad religionem pertinentium, a quibus excitantur. Si sint sensus laetitiae et grati animi, praerequirunt ideam beneficii accepti, existentiae alicuius entis, a quo illud accipitur, dependentiae hominis ab isto. Item si sensus sint tristitiae, hi oriuntur ex apprehensione mali futuri, aut nempe ex timore Dei vindicis, aut ex malo ipso, quod iam torquet. At quomodo potest in huiusmodi sensibus essentia religionis constitui? Nisi mente teneas Deum existere, eum esse bonorum largitorem, eundemque pro sua iustitia praemia bonis, poenas malis rependere, illos grati animi aut tristitiae sensus non concipies.

2) Religio est libera hominis dependentia a Deo. Sensus autem liber non est; in nostra enim potestate non est, proposito obiecto, ne sensa ex intuitu veri, boni et pulcri oriantur. Impius virtutem quandoque admiratur, etiamsi speculative eam negare videatur, negando scilicet bonum a malo secerni.

14. Silentio III. praeterimus — 1) sententiam Materialistarum qui religionem constituunt in sensu quodam materiali, originem ducente ex impressione rerum sensibilium, et quem *instinctum* religiosum vocant: ubi deest spiritus, intellectus, voluntas, uti monuimus, vinculum morale est impossibile — 2) Sententiam Pantheistarum, qui religionem consistere dicunt in sensu infiniti: quamecumque enim formulam adhibeant, cum negent Deum personalem realiter ab homine distinctum, nequeunt veram hominis a Deo dependentiam, seu veram religionem admittere — 3) Sententias eorum qui nonnisi verborum abusu religionem admittere videntur; re tamen penitus eam destruant: ita Renan religionem esse dicit: « aspirationem ad mundum idealis ». Qui potest capere capiat. Hae omnes atque aliae huiusmodi sententiae tam evidenter absurdae sunt, ut tempus frustra tereremus, si in earum refutatione moraremur.